

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

13(22)

2013

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

 VILNIUS 2013

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytyis Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytyis Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Ieva Kripienė

Šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos transnacionalinėje erdvėje: Niujorko atvejis	9
Contemporary Immigrants from Lithuania in a Transnational Space: The Case of New York. Summary	31

Liutauras Labanauskas

Užsienyje išsilavinimą įgijusio jaunimo „sugrįžimo į Lietuvą“ patirtys	35
The ‘Return to Lithuania’ Experiences of Young Lithuanians who Graduated Abroad. Summary	55

Vitalija Stepušaitytė

„Namai – tai tas jausmas, kad esi reikiamoje vietoje reikiamu metu“: <i>namų</i> konstravimo ypatumai migruojant	59
‘In the Right Place at the Right Time’: The Constructions of <i>Home</i> in the Process of Migration. Summary	78

Will Gordon

Mobile Livelihoods: A Case Study of Lithuanian International Long-Haul Truck Drivers	81
Mobilus gyvenimas ir pragyvenimas: Lietuvos tarptautinių tolimųjų reisų vilkikų vairuotojų atvejo analizė. Santrauka	101

Robert Parkin

Administrative Reform and Its Consequences in the Tribal States of 2000 in India	103
2000 metų administracinė reforma ir jos pasekmės gentinėse Indijos valstijose. Santrauka	120

Saulius Matulevičius

‘Indianism’ in Lithuania: Re-enchantment of the World through ‘Playing Indians’	123
„Indianizmas“ Lietuvoje: pasaulio įprasminimas „žaidžiant indėnus“. Santrauka	142

Tacjana Valodzina

Kaimo daktaras ir jo praktika liaudiškojo religingumo požiūriu Baltarusijoje	145
Village Doctors and their Practice from the Point of View of Folk Religion in Belarus. Summary	166

Diskusijos / Discussions*Auksuolė Čepaitienė*

Apie etnografinį faktą, pateikėjų asmenvardžius ir discipliną	169
On Ethnographic Facts, Personal Names of Informants, and the Discipline. Summary	178

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija. V. Savoniakaitė (sud.) (<i>Vilius Ivanauskas</i>).....	179
Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai (2007), Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai (2009), Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai (2012). Ž. Šaknys (sud.) (<i>Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė</i>)	182
Petras Kalnius. Žemaičiai: XX a. – XXI a. pradžia (<i>Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė</i>)	191
Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė. Lietuvių šeima vertybių sankirtoje (XX a. – XXI a. pradžia) (<i>Petras Kalnius</i>)	199
Ю.І. Внукoвич. Літоўцы Беларусі. Этналагічнае даследаванне (<i>Jonas Mardosa</i>)	203
Tomas Pabedinskas, Rasa Pranskevičiūtė. Subkultūra (<i>Reda Šatūnienė</i>)	208
Beatrix Gombosi. „Köpönyegem pedig az én irgalmasságom...“ Köpönyeges Mária ábrázolások a középkori Magyarországon. „Mein weiter Mantel ist meine Barmherzigkeit...“. Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	212

Konferencijos / Conferences

XVI pasaulinis ISFNR kongresas Vilniuje (<i>Salomėja Bandoriūtė</i>)	215
XI SIEF kongresas Tartu (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	218
X Rusijos etnografų ir antropologų kongresas (<i>Jonas Mardosa</i>)	219
Trys SIEF tyrimo grupės <i>Ritualiniai metai</i> konferencijos (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	223

Sukaktys / Anniversaries

Etnologė, kultūros ir meno tyrinėtoja Giedrė Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	227
---	-----

Petras Kaln ius. **Žemaičiai: XX a. – XXI a. pradžia**. Vilnius: Mintis, 2012. 448 p.: iliustr.

Jeigu nenutoldama nuo vienos ryškiausių žemaičiams itin dažnai priskiriamų savybių – nedaugžodžiavimo – ieškčiau būdingiausio glausto apibūdinimo Petro Kalniaus monografijai *Žemaičiai: XX a. – XXI a. pradžia*, pirmenybę teikčiau galbūt iš pirmo žvilgsnio knygai ir nelabai pritinkančiam epitetui *talpi*. Šis talpumo pojūtis keleriopas ir toli gražu nevienareikšmiškas. Vyraujantys faktoriai, lėmę aptariamą knygos turinio talpumą – joje pateikiamos informacijos, idėjų ir klausimų gausą bei įvairovę, – savaime suprantama, buvo autoriaus kompetencija ir asmeninės savybės. Akivaizdu, kad imtis tokio turinio ir tokios apimties darbo galėjo tik tas, kas daugelį metų nesitraukė iš pasirinktos (o gal priešingai – autorių pasirinkusios?) tyrimų srities, lemtingai sutampančios su asmenine biografija, atidžiai stebėjo, klausė ir skaitė, fiksavo, o svarbiausia – tyrė ir vertino visus, kaip pats autorius ne kartą pažymėjo, itin gausius su žemaičių praeitimi ir dabartimi susijusius mokslinius darbus, diskusijas, spaudoje bei internete pateiktas populiaraus turinio publikacijas, net politiniame diskurse tam tikromis progomis kylančius debatus ar parodomąsias viešas akcijas. Šiuo požiūriu P. Kaln ius neperdedant galėtų būti pavadintas gimtosios Žemaitijos metraštininku, autoritetingai įrodančiu, kad dažnos pastabos, esą žemaičiai – daugiausiai įvairiausių sričių tyrinėtojų dėmesio sulaukiantis Lietuvos kontingentas, tikrai ne iš piršto laužtos. Autoriaus kompetenciją ir nuolatinį gilinimąsi į visus be išimties su žemaičių ir Žemaitijos istorija bei kultūra susijusius klausimus patvirtina turtinga ir nuolatos pasipildanti jo paties žemaitiškųjų (tiriamojo objek-

to požiūriu) darbų bibliografija, kurios tekstai (permaštyti, papildyti ir perrašyti) talpia rikiuojami šioje knygoje. Dar vienas talpumo potyrį sustiprinantis monografijos ypatumas – tarpdiscipliniškumo akcentai. Stengdamasis kuo išsamiau nušviesti įvairių humanitarikos sričių atstovų dešimtmečiais besitęsiančias diskusijas žemaičių etniškumo klausimais, P. Kaln ius pažymi, kad „visų besiginčijančių darbuose yra išryškėjusi bendra yda: remtis tik savo srities duomenimis“ (p. 107). Tikėtina, jog ne kas kita, o aiškiai įsisąmoninta būtinybė neužsidaryti vien savo disciplinos – etnologijos – rėmuose paskatino autorių nekartoti minėtos ydos: monografijoje gilinantis į žemaičių istorijos, kultūros, kalbinės raiškos ar apskritai gyvenimo būdo klausimus gausiai pasitelkiami įvairių sričių tyrinėjimai. Remiamasi istorikų, archeologų, kalbininkų, kultūrologų, etnologų, folkloristų, net psichologų darbais, ryškinamos jų paralelės ir sankirtos. Reikia pripažinti, kad toks kelias yra gana rizikingas ir painus vis dėl to paties žemaičių tapatybę tyrinėjusių ir tyrinėjančių įvairių sričių atstovų nuomonių polilogo, neretai atspindinčio kardinaliai priešingus požiūrius. Greta plataus tarpdisciplinio konteksto minėtinas ir kitas – tarptautinis. Žemaičių tapatybės klausimus autorius aptaria čia vienur, čia kitur pasitelkdamas kitų kraštų atskirų regioninių grupių (elzasiečių, bretonų, katalonų ir kt.) tyrinėjimų partitį, taip pat operuoja gausia teorine regioniško fenomeno tyrimų medžiaga. Beje, pastarasis aspektas taip pat sietinas su autoriaus kompetencija. Kaip žinia, P. Kaln ius savo mokslinėje bei visuomeninėje veikloje (ypač dalyvaudamas Etninės kultūros globos tarybos darbe) itin daug dėmesio yra skyręs Lietuvos administracinio suskirstymo problemoms, geografinio ir kultūrinio regioniško santykio klausimams ir t. t. Akivaizdu, kad visą

šią patirtį autoriaus norėta perkelti į monografiją. Talpumo pojūtis skaitant knygą neapleidžia ir dar vienu požiūriu: turi omenyje knygoje aptariamų klausimų ir sričių įvairovę. Pagrindiniu tikslu įsivardinęs siekį „išsiaiškinti, kas yra žemaičių bendruomenė etniškumo požiūriu ir koks jos „etniškumo“ santykis su etnine lietuvių tauta, kokia, sekant žemaičių savitumo pripažinimu, gali būti žemaičių regioninės bendruomenės padėtis ir jos raida nepriklausomoje Lietuvos valstybėje“ (p. 34), autorius dešimtyje knygos skyrių jį įgyvendina gilindamasis į daugybę aktualių žemaičių gyvenimo sričių bei kontekstų: pastarųjų šimtmečių *žemaitiados* bibliografija, demografijos bruožai, geografinės ribos, sociokultūrinio savitumo kaita, stereotipų pavidalai ir raiškos, kalbinė saviraiška bei neabejotinai politinį atspalvį turinčios žemaitiškojo regionalizmo apraiškos. Beje, pastarasis fenomenas monografijoje matytinas kaip išskirtinio autoriaus dėmesio sulaukęs objektas. Ir neatsitiktinai. Išsamiau apie tai recenzijoje bus kalbama kiek vėliau.

Ne mažiau plačiai monografijoje aptariami ir gausūs tyrimo šaltiniai. Autorius remiasi daugybe atidžiai išstudijuotų XIX a. – XXI a. pradžios rašytinių šaltinių, archyviniais duomenimis, taip pat pasitelkia savo paties ne vienerius metus vykdytų lauko tyrimų medžiagą, kurią dažniausiai pateikia statistiškai apdorotą.

Taigi skaitant monografiją nesunku susivokti, jog autoriaus norėta jon sudėti (gal net paspaudžiant sutalpinti) visą ilgų metų triūsą. Juolab kad aptakus pavadinimas irgi palankus visai šiai gausai. Tariant dar žodį kitą apie knygos koncepciją, privalu akcentuoti tokius dalykus kaip autoriaus valia ir jo pasirinkimo laisvė. Būtent jie lėmė, kad P. Kalnius apsisprendė rašyti vieną ypač daug aprėpiantį veikalą, nors galbūt ne vienam skaitytojui gali pasirodyti, jog šitokios gausos ir įvairovės pa-

kaktų keliems atskiriems tyrimams, o nemaža dalis monografijoje pateikiamos medžiagos tiesiog trikdė ir priartina autorių prie pavojingos pertekliaus ar net eklektikos ribos. Skaitytoją šiuo atveju galima suprasti. Antra vertus, kad ir kiek į akis kristų veikalo talpumas (tiek formos, tiek turinio bei išraiškos požiūriu), neabejoju, kad pats monografijos autorius paminėtų dar ne vieną dalyką, taip ir netilpusį į šią knygą. Kaip jis pats prisipažįsta, „nekėliau sau uždavinio atsakyti į visus žemaičių kultūros ar žemaitiškumo esmės klausimus, o ir neįmanoma aprėpti visų šiai temai tinkamų šaltinių, nors, pripažįstu, kad visų galimų šaltinių naudojimas būtų idealus atvejis“ (p. 11).

Tegu ir labai lakoniškai ką tik apibrėžtas bendras monografijos vaizdas skatina manyti, kad logiškai mąstant, toks talpus veikalas prašyte prašosi atitinkamos recenzijos. Tačiau čia pat ateina susivokimas, jog vargu ar tai įmanoma ir kažin ar būtina. Atsiliepti viena nedidelės apimties recenzija į visas autoriaus keliamas žemaitiškosios tapatybės problemas ir pateikiamas išvalgas būtų per didelis iššūkis ir vargu ar apskritai vykęs sumanymas. Šių eilučių autorės intencijos nepalyginamai kuklesnės: norisi pasidalinti su skaitytojais vienu kitu ryškesniu *Žemaičių* sukeltu įspūdžiu ir keletu gerokai nustebinusių, net ramybę atėmusių bei giliau susimąstyti apie žemaitiškąją dabartį paskatintusių diskusinių klausimų. Savaiame suprantama, recenzija – daugiau subjektyvus nei objektyvus tekstas, irgi teikiantis jo autoriui šiokių tokių pasirinkimo laisvių. Jomis pasinaudodama, atidesniam pasižvalgymui pirmiausia rinksiuosi tuos P. Kalniaus monografijoje aptariamus žemaičių gyvenimo aspektus, kurie iki šiol mokslinėje ir populiariojoje terpėse buvo rečiau minimi ir mažiau analizuoti arba aptariamoje monografijoje sušvinta ligi šiol nematytu rakursu, arba yra labiau už

kitus diskutuoti. Puikiai suvokiu, kad daug svarbių dalykų teks palikti nuošalyje dėl laiko, vietos ir kompetencijos stokos viliantis, kad *Žemaičiai* sulauks dar ne vieno įvairių sričių tyrinėtojų aptarimo bei įvertinimo.

Jau minėjau, kad savo monografijoje P. Kalnius detalčiai aptaria maždaug pastarųjų dviejų šimtmečių laikotarpiu pasirodžiusius įvairių humanitarinių sričių ir įvairiausio lygmens tekstus, kuriuose vienaip ar kitaip gvildinamas žemaičių etniškumo klausimas nuo pirmųjų prieinamų rašytinių šaltinių iki šiandieninių archeologinių, lingvistinių ar etnologinių tyrimų. Tam paskirti pirmieji du knygos skyriai („Žemaičių etniškumo sampratos XIX a. šaltiniuose“ ir „Žemaičių etniškumo klausimas XX a. ir XXI a. pradžios lietuvių istoriografijoje“). Svarbu tai, kad autorius ne vien tik pristato publikacijas. Daug dirbama jas lyginant, vertinant, išryškinant prieštaravimus. Šaltinių gausa (autoriumi svarbūs jie visi – nuo XIX a. pirmoje pusėje pasirodžiusios Piotro Kepeno etninių baltų bendruomenių klasifikacijos iki neabejotinai svarbiausio XX a. gale išleisto kolektyvinio veikalų *Žemaitijos istorija* ir naujausių publikacijų periodikoje) išties stulbinama ir vaizdžiai patvirtina faktą, kad Žemaitija ir žemaičiai – plačiausiai įvairiausiais rakursais aprašytas Lietuvos sociumas, pasak P. Kalniaus, „nė vienos lietuvių regioninės bendruomenės kilmės, istorinės raidos ir jos santykių bei dermės su lietuvių tauta klausimai nėra pelnę tokio tyrėjų humanitarų dėmesio, kokį pelnę žemaičiai“ (p. 75). Istorinių, archeologinių, lingvistinių bei etnologinių šaltinių analizė leidžia autoriui apibrėžti keletą žemaičio sampratų: reliktinė istorinė (žvelgiant iš senosios Žemaičių seniūnijos arealo), dabartinės Žemaitijos gyventojų (nesiejamo su kilimo vieta), žemaičio kaip etninės žemaičių tautos atstovo bei žemaičio kaip lietuvių subetninės grupės nario.

Pastaroji samprata, pasak P. Kalniaus, yra pagrindinė ir vyraujanti, nors „tik XX a. pabaigoje Lietuvos moksle atsiranda daug maž bendras sutarimas, kad žemaičiai – lietuvių potautė (subetnosas)“ (p. 402). Iš esmės nuostata laikyti žemaičius integralia viso Lietuvos sociumo dalimi, potaute, subetnosu aptariamoje monografijoje laikytina pamatine, autoriui itin aktualu ją nuolatos priminti, pagrįsti ir įtvirtinti. Tam tikra prasme visas knygos autoriaus tyrimas įkurdinamas ant dviejų kertinių akmenų – lietuviškojo žemaičių tapatumo ir nekvestionuotino žemaičių savitumo bei išskirtinumo. Akivaizdžiai *kitokie*, tačiau neabejotinai *savi* – taip būtų galima apibendrinti šį požiūrį. Čia pat svarbu pažymėti, jog tokios nuostatos P. Kalnius laikosi turėdamas omenyje šiuolaikinę žemaitiškąją bendruomenę, kurią gana griežtai atskiria nuo prieš šimtmečius dabartinėje Žemaitijos teritorijoje gyvenusių žmonių, mat jų etninio tapatumo vientisumas esąs daugiau hipotetinio pobūdžio: „Šio darbo autorius hipotezei apie žemaičių kaip atskiros etninės bendruomenės (genties) egzistavimą baltų genčių egzistavimo laikotarpiu labiau linkęs pritarti, negu ją atmesti, tačiau kartu mano, kad žemaičių etninio vieneto egzistavimas tuo laikotarpiu, nors atrodo labai įtikinamas, bet nėra neginčijamai įrodytas ir turėtų būti laikomas tik viena iš istorijos hipotezių“ (p. 403). Rašytinių šaltinių gausa leidžia autoriui pateikti dešimtmečius, net šimtmečius trunkantį pačių įvairiausių sričių atstovų polilogą žemaitiškosios tapatybės klausimais. Vis dėlto, neneigiant ir nemenkinant monografijoje pateikiamo istoriografinių žemaičių savimonės tyrimų rakurso, norisi klausti: ar nenuitiko taip, kad besistengiant aprėpti didžiulius šaltinių plotus, taip pat daug dėmesio skiriant reikšmingų, tačiau viešajame diskurse jau nesyk atspindėtų nuomonių apie žemaičių etniškumą išsiskyrimų (pvz., tarp archeo-

logų ir kalbininkų) reaktualizacijoms, šia-
me istoriografiniame kontekste, mano gal-
va, mažokai dėmesio sulaukė gana ryškiai
„šviečianti“ ir itin įdomi problema, tiesa,
ne tiek istoriografinė, kiek kultūrinė-eti-
nė, kurią būtų galima pavadinti tapatybės
konstravimu ar primetimu. Kitaip tariant,
tiesa labai paprasta ir seniai žinoma: isto-
rinius faktus, rašytinius šaltinius bei įvai-
riausių tyrimų rezultatus neišvengiamai
lydi interpretacijos ir neretai subjektyvios
ar tendencingos tyrėjų nuomonės. Ši pa-
kankamai klampų dalyką būtina turėti
omenyje pirmiausia dėl to, kad iš aki-
račio nedingtu skirtumas tarp žemaičių
tapatumo ir jų tapatinimo *su kažkuo*, kas
nuleidžiama iš viršaus ar primetama iš ša-
lies. Juk ne veltui kiek toliau stereotipams
skirtame skyriuje P. Kalnius kalba ne tik
apie stereotipus, bet ir apie autostereoti-
pus. Akivaizdu, kad viena yra rašytiniame
istorinių šaltinių kontekste formuojama
tapatybės paradigma, tam tikra prasme –
nuomonių ir prielaidų tinklas, ir gerokai
kas kita – nepalyginti sunkiau tyrėjams
atsiverianti pačios bendruomenės savivo-
ka, kuri, sekant monografijos autoriaus
minčių eiga, laikoma išskirtinės reikšmės
dalyku, viso tyrimo atspirtimi. Tokiu bū-
du bandymai ieškoti atsakymo į du pa-
matinius klausimus – *kas yra žemaičiai?*
kokie buvo ir yra žemaičiai? – darosi gana
komplikuoti. Šioje vietoje pats metas atsitraukti nuo autoriaus pateikiamų istorinių
šaltinių vertinimų ir, nepamirštant, jog
monografijos pavadinimo paantraštė mus
orientuoja į šiuolaikinės žemaičių tapatu-
mo patirtis, prisiminti įvade akcentuojamą
mintį, kad „siekti atsakymo apie žemaičių
etniškumą pagal pačios bendruomenės
savimonės tyrimą autorius laiko vienu
pagrindinių savo darbo uždavinių“ (p.
36). Kitaip tariant, pabrėžiama būtinybė
gilintis į pačios žemaičių bendruomenės
(pasak autoriaus, žemaičių, gyvenančių
Žemaitijoje) išsakomą ar neverbaliniais

būdais išreiškiamą savąją tapatybės versi-
ją, kurią išgirsti padeda etnologų plačiai
taikomi lauko tyrimų metodai, iš kurių vy-
raujančiu laikytina respondentų apklausa.
P. Kalnius kartu su pagalbininkais pralei-
do išties daug laiko rinkdamas medžiagą
įvairiose Žemaitijos vietovėse, nemažai jo
dirbta ir kituose regionuose aiškinantis
gyventojų požiūrius į žemaičius. Pažymė-
tina, kad itin daug dėmesio monografijoje
skiriama Žemaitijos paribiuose vykdytų
lauko tyrimų rezultatams. Apsčiai, o gal
net neproporcingai daug (palyginti su ki-
tomis tyrimo sritimis) gilinamasi į paribių
gyventojų etninę savivoką. Įvade autorius
išsamiai apibūdina visus jo atliktų apklausų
parametrus ir kvotų pobūdį (respon-
dentų atranka pagal lytį, amžių, socialinę
padėtį, gyvenamąją vietą ir pan.), taip pat
apžvelgia anketų „klausimų blokus“. Čia
pat jis nurodo: „Apklausa atlikta interviu
būdu pagal iš anksto parengtą klausimyną,
tačiau, respondentui išsakius originalių
minčių, prašyta papildomai plačiau
paaiškinti ir patikslinti, pasisakymai buvo
užrašomi“ (p. 33). Akivaizdu, jog auto-
riaus minimos kalbintų žmonių „origina-
lios mintys“ šiuo atveju nelaikomos lauko
tyrimų prioritetu, o tik papildoma infor-
macija. Kiekvienas, bent kiek lauko tyrimų
patirties turintis etnologas, folkloristas ar
antropologas, manau, pritaris, kad „origi-
nalių minčių“ mūsų pašnekovai (respon-
dentai, pateikėjai, tiriamieji – kad ir kaip
mes juos vadintume) išsako išties daug,
kai kada net ir atsakinėdami į griežtai api-
brėžtus klausimų „punktus“. Vis dėlto
esama esminio skirtumo tarp pašnekosio
ir anketavimo. Akivaizdus anketų prana-
šumas – konkretūs ir aiškūs duomenys,
kuriuos galima apskaičiuoti ir statistiškai
apibendrinti. Žinoma, lentelėse surikiuota
informacija visuomet konkretesnė, apskai-
čiuoti procentai teikia tyrimams svarumo,
o išvadoms – apčiuopiamumo. Tačiau,
kai gilinamasi į tokius subtilius dalykus

kaip savimonė, dvasinė kultūra, gimtoji šneka ar žmonių santykiai su savais ir svetimaisiais, manyčiau, pirmumo teisės nusipelno autentiški naratyvai, kurių, laimė ar nelaimė, neįmanoma išprausti į jokią, kad ir labiausiai apgalvotą klausimyną ar tyrimų duomenų suvestinę. Savaiame suprantama, tokiems lauko tyrimų rezultatams perprasti ir analizuoti reikia kur kas daugiau laiko ir minties įtemptumo nesitikint vienareikšmiškų atsakymų. Puikiai suprantu, kad šiomis išvalgomis kėsinuosi į kolegų etnologų ilgus metus kruopščiai gludintas apklausų sistemas ir vyraujančia tapusią darbo praktiką. Vis dėlto būčiau linkusi ginti ir kiek kitokią klausimynų taikymo strategiją, kai susiformuluoti klausimai (jokiu būdu neneigiu būtinybės turėti aiškiai apibrėžtus tyrimo parametrus) įsisąmoninami, tam tikra prasme perkeliama iš anketų į atmintį tam, kad pokalbio su lankomu žmogumi metu būtų pasitelkiami ne kaip pavieniai kvotų „punktai“, o būtina kryptingo pokalbio moderavimo priemonė. Skaitant knygą nuolat kirbėjo nuojauta, kad ir pačiam autoriui kai kurių išvalgų ir gilesnių pamąstymų apie žemaičių tapatybę ar kalbinę saviraišką šaltiniu vis tapdavo būtent tos jo paties minimos originalios pašnekovų žemaičių mintys ar, kaip jis pats įvardina, asmeniškai girdėti ir užfiksuoti Žemaitijos kaimo žmonių pasakojimai (p. 200), o ne tik brangaus laiko pareikalavusios statistinės suvestinės. Juo labiau kad ir kokią apklausai aktualių parametrų imtį nusistatytume, visados kils apklausiamųjų skaičiaus (ne)pakankamumo, duomenų informatyvumo ir patikimumo klausimai. Šiuo atveju monografijos autoriui būtų galima peradresuoti jo paties mintį, išsakytą dėl kito tyrėjo pateikiamų duomenų: „panašiuose tyrimuose visada aktualus lieka klausimas: ar apklausai atrinktųjų visuma pakankamai reprezentuoja generalinę aibę“ (p. 304). Šiame tyrimams

aktualių duomenų rinkimo ir pateikimo kontekste prasminga paminėti, kad monografijos autorius vienur kitur pasiremia ir asmenine savo žemaitiškojo gyvenimo patirtimi. Šie kuklūs autoetnografijos fragmentai (vaikystės prisiminimai, iš giminių ir kaimynų girdėti pasakojimai ir kt.), mano galva, itin svarbūs ir metodologinio aktualumo požiūriu tikrai nenusileidžia statistiškai apdorotiems anketų duomenims. Šiek tiek gaila, kad tiek jie, tiek autoriaus minėtos anketuotų žemaičių išsakytos „originalios mintys“ monografijoje atsispindi palyginti negausiai, o jų „stumdimasis“ su statistiškai apdorotais apklausų rezultatais, deja, kai kada palieka tyrimo metodologinio nuoseklumo trūkumo pojūtį.

Monografijoje itin daug dėmesio skiriama žemaičių sociokultūriniam savitumui. Jam skirtas atskiras skyrius „Žemaičių sociokultūrinis savitumas ir jo kaita XX a.“, kuriame autorius, pažymėjęs, jog „tradicinė žemaičių architektūra, jų drabužiai, maistas ir žemdirbystės įrankiai, kaip ir šeimos papročiai, yra nemažai tirti“ (p. 200), savo išvalgų objektu renka „žemaičių galvosenos bei pasaulėjautos dalykus“ (p. 201). Skyrius išties didelis ir margas, čia aptariami klausimai, kaip pabrėžia ir pats autorius, verti „atskiros monografijos“ (p. 244). Ir vėl tas pats klausimas: ar tikrai ne per daug užsimota vienon vieton sutalpinti tegu ir neabejotinai žemaitiškajai tapatybei aktualių dalykų ir tokiu būdu beveik sukurti „monografijos monografijoje“ įspūdį? Paliekant atokiau daugybę P. Kalniaus čia detalai apžvelgiamų žemaičių elgesio, šeimyninių santykių (ypač vaikų auklėjimo), bendravimo etiketo, kūrybiškumo savitumų, norėtųsi išskirti ilgą laiką žemaičių kultūros tyrimuose itin blausiai tyrinėtą, o šioje monografijoje autoriaus gana išsamiai aptariamą neabejotinų savitumų turinčią žemaitiškosios katalikybės paradigmą bei jos kaitą.

Taip pat čia gera proga priminti, kad ir visa P. Kalniaus monografija turi aktualią dedikaciją: savo veikalą autorius skiria Žemaitijos krikšto 600 metų jubiliejui.

Dar vienas ir turbūt svarbiausias autoriaus išsamiai aptariamas žemaitiškosios tapatybės dėmuo – kalbinė saviraiška, arba, kaip autorius rašo, kalbinė savivoka. „Žemaičių dialektas ne tik XIX–XX a., bet ir šiuo metu suvokiamas kaip svarbiausias jų tradicinės kultūros elementas“ (p. 298). Šią sritį turbūt drąsiai galėtume laikyti „amžina“, t. y. neprarandančia aktualumo nuo pačių pirmųjų žemaitiškosios būties refleksijų iki mūsų dienų. Tai patvirtina ir P. Kalniaus išsamiai pristatyti per beveik du pastaruosius šimtmečius pasirodę svarbesni žemaičių tarmės bei žemaitiškojo kalbėjimo kaip pamatinės jų savybės tyrimai ir diskusijos viešojoje erdvėje. Tačiau labiausiai autoriui rūpi šiandieninė žemaičių dialekto situacija, o viena labiausiai jo akcentuojamų problemų yra „žemaičių kalbinis konformizmas“ (p. 325). Šiuo požiūriu itin įdomu buvo skaityti apie P. Kalniaus detalai aptariamą sociokultūrinį reiškinį – kalbinę „mimikriją“, arba, kalbininkų terminiją pasitelkiant, puskalbę, kai besiderindami prie nežemaitiškos kalbinės aplinkos, žemaičiai „tarmišką kalbėjimą maišo su bendrine kalba“ (p. 307). Išties šis reiškinys įdomus ir labai taikliai autoriaus įvardijamas kaip sociokultūrinis. Gaila, kad vis dar trūksta išsamesnių šio reiškinio lingvistinių ar net psichologinių tyrimų. Beje, kalbinę „mimikriją“ bei apskritai bendrą polinkį prie kalbinio konformizmo P. Kalnius linkęs priskirti tik žemaičiams. O galbūt tiesiog trūksta kitų Lietuvoje gyvuojančių dialektų atitinkamos analizės?

Kalbinės žemaičių savivokos kontekste iškyla dar pora, manyčiau, išskirtinės svarbos dalykų. Vienas jų tam tikru požiūriu filosofinis – kalbos ir būdo santykis. Jeigu vis dėlto žemaitišką kalbėsena

suvoksime ne vien kaip specifinę „užsienio kalbą“, bet ir kaip verbalinę prigimties raišką, neišvengiamai kils iš pirmo žvilgsnio paradoksalus klausimas: ar tarmiškai nebekalbantys žemaičiai vis dar žemaičiai? P. Kalnius cituoja Jovo slapyvardžiu pasivadinusio ir prieškariniame „Žemaičių prieteliuje“ su didesnių teisių žemaičių tarmei reikalavusiu J. Jurkumi diskutavusio autoriaus mintį, jog žemaitiškumas esąs „kilmė ir visas kompleksas dvasinių-būdo savybių, o ne vien tarmė“ (p. 303). Šis klausimas šiandieninei žemaičių bendruomenei kaip niekada aktualus.

Kitas autoriaus aptariamas žemaičių dialekto gyvavimo aspektas, į kurį norėtųsi atsiliiepti, – žemaičių rašto kalba. Aki vaizdi tiesa yra tai, kad tarmiškas kalbėjimas daugumai žemaičių yra absoliučiai natūrali, paveldėta ir net gyvybiškai būtina saviraiškos priemonė. O rašyti, ypač skaityti, žemaitiškai žemaičiams toli gražu nėra tiek paprasta, kaip kartais bandoma deklaruoti. Šiuo metu turime jau labai daug įvairiausių žemaitiškų publikacijų. Ir visos jos turi vieną bendrą paradoksalų bruožą – didelį nenuoseklumą bei ortografinę įvairovę (šiuo atveju nekalbu apie specifines dialektologų parengtas transkripcijas). Taip jau yra: kad ir kokia „autentiška“ būtų rašyba, ji tiesiog bejėgė perteikti tarmiško kalbėjimo savastį. Juo labiau kad, sekant taiklia P. Kalniaus pastaba, „nepaisant išleisto vadovėlio, žemaitiškąją rašybą yra įsisavinę tik jos kūrėjai ir nedidelis entuziastų būrelis“ (p. 327).

P. Kalniaus *Žemaičius* būtų galima vadinoti išsamia žemaičių sampratos ir tapatybės studija, tačiau skaitant nuolat sukirba monografijos adresato klausimas, prikišamai rodantis, kad knygoje siekiama toli gražu ne vien žemaitiškojo identiteto ištyrimo. Reikia pasakyti, jog pats autorius kaip nors specialiai (kaip dažnai būna moksliniuose darbuose) neapibrėžia ir neakcentuoja visuomenės dalies ar

socialinių grupių, kurias įvardintų kaip tiesioginį savo veikalo adresatą. Savaiame supranta, kad monografija pirmiausia svarbi visai daugiasluoksnei žemaičių bendruomenei. Taip pat akivaizdu, kad šis veikalas pateks į visų vienaip ar kitaip su Lietuvos regionų studijomis susijusių tyrėjų akiratį ir jų tyrimų bibliografijas, nepriklausomai nuo konkrečios atstovaujamos srities. Vis dėlto jau nuo pirmųjų puslapių aiškėja, kad pačiam autoriui itin svarbu savo tyrimu, tegu ir netiesiogiai, susisiekti ir diskutuoti (galbūt net duodant rimtą atkirtį) su gana specifine ir palyginti nedidele žemaičių bendruomenės dalimi, kuria, tiesą sakant, ne taip paprasčia konkrečiau ir įvardinti. Pats autorius vartoja įvairius apibūdinimus: „žemaičių *autonomistai*“ (p. 378), „regionizmo ideologai“ (p. 408), „žemaičių etniškumo propaguotojai“ (p. 349), „radikalieji žemaičių veikėjai“, „žemaičių tapatumo gynėjai“ (p. 356), „politinių aspiracijų turinti ir žemaičių bendruomenės vardu kalbanti grupė“ (p. 75) ir t. t. Instituciniu lygmeniu minimieji asmenys šietini su politiniu dariniu, pavadintu Žemaičių partija, bei vadinamuoju Žemaitijos visuomenės parlamentu ir dar viena kita tebeveikianti ar nebeegzistuojanti organizacija. Ir nors šios žemaičių bendruomenės dalies veiklai specialiai skiriamas visas paskutinysis (beje, didžiausias) monografijos skyrius, akivaizdu, kad su vadinamaisiais regionalizmo šalininkais autorius diskutuoja nuo pirmųjų knygos puslapių.

Tiesą sakant, *Žemaičių* autoriaus demonstruojamas ryžtingas atsakas žemaičių etniškumo propaguotojams sukelia dvejetainį minčių. Viena vertus, atidžiau įsiskaičius į itin išsamią ir argumentuotą autoriaus kritiką, sukirba mintis gal net kiek kalambūriškai atsiliepti į paskutinio knygos skyriaus antraštę ir klausti, ar tik nenutiko taip, kad nejučia buvo mitologizuotas pats „Lietuvių tautos ir žė-

maičių bendruomenės interesų konflikto mitologizavimas“. Kruopščiai, atkakliai, sąžiningai ir profesionaliai atliktu darbu atsiliepiama į nė vienos iš paminėtų savybių neturinčių, vien politinėmis spekuliacijomis arba paveldo falsifikacijomis ir begaliniu noru, kad būtų taip, kaip „mes norime“, besidangstančių ir populiarumo siekiančių personų tai šen, tai ten periodiškai sukeliama triukšmą. Ar adekvatu? Kiek nustebino tai, kad, mano galva, išties puikiai ir argumentuotai keletoję pastraipų diagnozavęs ir demaskavęs vadinamųjų radikalų veiklų ir kalbų tuščiažodiškumą, autorius vis dėlto įsileidžia į itin nuoseklius ir plačius tyrimus (jau minėjau, kad tiesioginiu atsaku regionalistams laikytinas monografijos 10-as skyrius – didžiausias visoje knygoje, be to, autoriaus kritika „žemaičių tapatumo gynėjams“ raudonu siūlu driekiasi per visą monografiją), turinčius iš naujo įrodyti faktą, jog kiekvienas mūsų laikų žemaitis yra ir lietuvis. Juolab kad ir pats autorius nurodo, jog „žemaičių „autonomistai“ labai stokoja intelekto ir erudicijos, todėl jų teoriniai ir vadybiniai gebėjimai gana menki: visiškai neištudijuota kitų panašius reikalavimus nacionalinėms valstybėms keliančių Europos regioninių grupių patirtis, programos, veikimo būdai ir keliai (p. 378). Kur jau ten tokios studijos... Daug lengviau drožti apibendrintas, klišių perpildytas kalbas apie nemirtingą žemaičių tautą, kalbą ir vis didesnę teritoriją arba raštu raityti tokias pat klišines deklaracijas, įstatus ar veiklos programas, vienur kitur įterpian konstruktus „nutautinama Žemaitija“, „šventa žemė“ ir pan. Toks išpūdis susidaro paskaičius internetinius minėtų organizacijų puslapius. Tiesa, tuos, kurie dar veikia... Todėl čia pat kyla ir dar vienas klausimas: ar monografijos orientavimas į erudicijos stokojančią, lengva ranka pagal principą „sumaišyk ir pritaikyk“ savąją žemaičių tapatybės viziją konstruojančią ir neturinčią polinkio

bei įsipareigojimo savo tiesas patikrinti moksliniais tyrimais (polinkis selektyviai nusigriebti ir pritempinėti kai kuriuos teiginius nesiskaito) auditoriją nemenkina išliekamosios knygos vertės?

Antra vertus, akivaizdu ir tai, kad žemaitiškumą nuo lietuviškumo atskiriantys asmenys vis dažniau prabyla visų žemaičių ir visos Žemaitijos vardu, tokiu būdu bandydami primesti savo paskubom ir be jokių mokslinių ar net sveiko proto sufleurojamų išvalgų konstruojamą *savųjų* tapatybės versiją. Tad visiškai natūralu, jog kyla klausimas, kaip galėtų ar net privalėtų reaguoti tam visiškai nepritariantys žemaičiai ir kiti Lietuvos piliečiai. Akivaizdu, kad P. Kalniaus monografija ir yra šios reakcijos dalis. Svarbu užsiminti, kad yra ir daugiau aktualių tyrimų. Vienu tokių laikytinas kad ir panašiu laiku, kaip ir P. Kalniaus monografija, paskelbtas istoriko Salvijaus Kulevičiaus straipsnis (Kulevičius Salvijus. 2012. Žemaičių tapatumo vingiai XXI a.: savos praeities ir paveldo paieškos, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 14: 224–245). Kaip žinia, būta ir dar kiek anksčiau pasirodžiusių kritinių publikacijų. Galiausiai išties, ką gali žinoti, galbūt ateityje, neduokdie, visos knygoje nužymėtos antiregionalistinės tendencijos taps skaudžiai aktualios, o gana rezervuotai į politines spekuliacijas bei neišmanėliškas kultūrinio paveldo interpretacijas žvelgusiems ir nesuskubusiems rimtai jų vertinti žemaičiams (prie jų save

tenka priskirti ir šių eilučių autorei) įrodys, kad jie buvo perdėm lengvabūdiški. Laikas parodys. Kaip pozityvesnį „scenarijų“ galima būtų pametėti mintį apie galimą teigiamą monografijos poveikį kai kuriems regionalistinėmis pseudoidėjomis užsikrėtusiems broliams žemaičiams. Tiesa, tam būtina sąlyga – knyga turi būti jų skaitoma.

O pabaigai vis dėlto norėtusi nors trumpam sugrįžti prie išliekamosios P. Kalniaus monografijos vertės ir išsakyti porą minčių apie žemaičių tapatybės ir kultūros tyrimų tęstinumą. Jau minėjau, kad ši knyga neabejotinai taps neapeinamu šaltiniu visiems, kurie ateityje gilinsis į žemaičių istoriją, kultūrą ir nūdieną. Kitas klausimas – kuo ir kaip bus pasiremta, kokių rasis vertinimų, prieštaravimų, interpretacijų. Atgarsių jau yra: „Iš šalies žiūrint net atrodo, kad šioje knygoje autoriui pavyko sudaryti ir pateikti daugiau ar mažiau aprobuotą žemaitiškumo rodiklių paketą, kuriame pirmenybė atiduodama kalbai (tarnei) ir aiškiai kalbėsenai, katalikiško tikėjimo stiprumui ir apskritai jausenai, žodinei liaudies kūrybai ir etnografijai, kartu nenustumiant į šalį ir dar kitaip įvardytinų kai kurių kultūrinių įpročių bei papročių įvairovės.“ Ši folkloristės Bronės Stundžienės straipsnyje apie žemaičių šviesuolio Jono Brežinskio asmenybę ir kultūrinę veiklą (Stundžienė Bronė. 2013. Nuo sakymų prie rašymų: vieno žemaičio užrašai, *Tautosakos darbai* XLV, p. 83) išsakyta išvalga kaip tik rodo, kad *Žemaičiai* greičiausiai nestokos skaitytojų.

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas